

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ

EXPERIMENTAL VERIFICATION OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGY EFFICIENCY IN INTERCULTURAL DISCOURSE COMPETENCE FORMATION OF FUTURE SPECIALISTS IN ECONOMICS

Статтю присвячено аналізу експериментальної частини дослідження щодо перевірки ефективності педагогічної технології формування міжкультурної дискурсивної компетентності майбутніх фахівців з економіки. Представлено модель реалізації педагогічної технології. Розкрито перебіг педагогічного експерименту на пілотному, констатувальному, формувальному та контрольному етапах. Експеримент здійснено за емоційно-ціннісним, гносеологічним і комунікативно-діяльним компонентами. Уточнено критерії, показники та рівні сформованості міжкультурної дискурсивної компетентності майбутніх фахівців з економіки на рівні кожного із зазначених компонентів, охарактеризовано такі критерії: особистісний (показники – вмотивованість до формування міжкультурної дискурсивної компетентності, рефлексивність комунікативної діяльності в міжкультурному дискурсі); когнітивний (показники – якість знань (повнота), оперативність, гнучкість, способи здобуття нових знань із міжкультурного дискурсу); мовно-мовленнєвий (показники – писемні навички, усні навички, здатність до управління міжкультурними дискурсивними конфліктами). За обраними критеріями визначено такі рівні сформованості міжкультурної дискурсивної компетентності, як низький (початковий учасник міжкультурного дискурсу), задовільний (типовий учасник міжкультурного дискурсу), достатній (самостійний учасник міжкультурного дискурсу), високий (компетентний учасник міжкультурного дискурсу). Упровадження в навчальний процес розробленої педагогічної технології забезпечило підвищення рівня сформованості міжкультурної дискурсивної компетентності майбутніх фахівців з економіки за всіма критеріями. Достовірність результатів експериментального дослідження підтверджено методами математичної статистики за критерієм Пірсона. На констатувальному етапі експерименту зафіксовано незначні відмінності між рівнями сформованості міжкультурної дискурсивної компетентності студентів експериментальної та контрольної груп, а на контрольному етапі – значні розбіжності між рівнями сформованості міжкультурної дискурсивної компетентності студентів експериментальної та контрольної груп із вірогідністю 95%.

Ключові слова: міжкультурна дискурсивна компетентність, майбутні фахівці з економіки, експериментальна перевірка, педагогічна технологія, модель реалізації педагогічної технології.

The article deals with analysis of the experimental part of the research concerning verification of pedagogical technology efficiency of intercultural discourse competence formation of future specialists in economics. The model of the pedagogical technology realisation is presented. The process of the pedagogical experiment is revealed at the pilot, starting, forming and final stages. The experiment is carried out by the following components: emotional and value-oriented, gnoseological, communication- and activity-based. Criteria, indices and levels of the formed intercultural discourse competence of future specialists in economics at the level of each given component are specified: personal criterion (indices – motivation to intercultural discourse competence formation, reflexivity of communication activity in intercultural discourse); cognitive criterion (indices – knowledge quality, completeness, efficiency, flexibility, ways to acquire new knowledge in intercultural discourse), language and speech criterion (indices – written skills, oral skills, ability to manage intercultural discourse conflicts). The levels of the formed intercultural discourse competence are determined according to the given criteria: low (beginner participant of intercultural discourse), satisfactory (typical participant of intercultural discourse), sufficient (independent participant of intercultural discourse), high (competent participant of intercultural discourse). Implementation of the developed pedagogical technology into the educational process has provided the increased level of the formed intercultural discourse competence of future specialists in economics by all the criteria. The results validity of the experimental research has been proved by mathematical statistics methods of Pearson's criteria. Insignificant differences among the levels of the formed intercultural discourse competence in experimental and control group students are revealed at the starting stage of the experiment. The final stage of the experiment has fixed significant differences among the levels of the formed intercultural discourse competence in experimental and control group students at 95% probability.

Key words: intercultural discourse competence, future specialists in economics, experimental verification, pedagogical technology, model of pedagogical technology realisation.

УДК 378.146

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-1-39>

Хачатрян Є.Л.,

аспірант та викладач кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу

Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах соціально-економічних перетворень українського суспільства одним із пріоритетних завдань держави є підготовка компетентних фахівців з економіки, від професійної діяльності яких залежить економічне зростання країни та добробут її громадян. Підвищення якості професійної

освіти економістів, що актуалізує необхідність застосування компетентнісного підходу, передбачає підготовку до професійного спілкування в умовах міжнародного співробітництва. Досягнення економічних цілей під час міжкультурної комунікації з бізнес-партнерами інших країн забезпечується високим рівнем культури професійного

спілкування, основу якого становить міжкультурна дискурсивна компетентність (далі – МДК).

Педагогічна практика доводить, що більшість студентів не мають сформованої МДК, яка давала б їм змогу ефективно взаємодіяти з діловими партнерами інших країн. Соціальне замовлення в умовах економічної інтеграції зумовило необхідність звернення педагогічної науки й практики до проблем міжкультурного дискурсу в професійній підготовці майбутнього фахівця з економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Здійснений науковий пошук виявив, що проблему формування МДК майбутніх фахівців з економіки розглянуто за такими напрямками: 1) загальні питання міжкультурної комунікації (М. Бахтін, Є. Верещагін, Т. Колбіна, С. Тер-Мінасова, Р. Фішер, Г. Хофстеде та інші вчені); 2) комунікативний дискурс (В. Борботько, В. Григорьєва, Ю. Косенко, В. Степанов, Т. ван Дейк, Д. Карбо та інші науковці); 3) національні стилі комунікації та спілкування (М. Бердяєв, В. Манакін, Е. Холл, В. Гудикунст, С. Крамш, С. Шварц та інші автори); 4) комунікативна культура та комунікативна компетентність (С. Андрєєва, Є. Верещагін, В. Єршов, І. Ярощук, Г. Фішер, Е. Хірш, Д. Хаймс, Р. Рубін та інші дослідники).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення й подальший аналіз результатів теоретичних досліджень учених дали змогу виявити низку суперечностей, зокрема: а) між об'єктивною потребою українського суспільства в економістах, здатних ефективно співпрацювати в міжкультурному середовищі, та недостатнім рівнем сформованості МДК; б) між необхідністю підвищення якості професійної підготовки майбутніх економістів у закладі вищої освіти та недостатньою розробленістю науково обґрунтованих педагогічних технологій формування в них МДК; в) між нагальною потребою майбутніх економістів в опануванні МДК та необхідністю в її особливостях, способах і методах набуття; г) між нагальною потребою в суб'єкт-суб'єктних відносинах у процесі реалізації міжкультурного дискурсу та неготовністю фахівців з економіки до їх налагодження. Для розв'язання виявлених суперечностей обґрунтовано теоретико-методологічні основи реалізації педагогічної технології формування МДК майбутніх фахівців з економіки [4]. Невирішеною залишається проблема її експериментальної перевірки.

Мета статті – розкрити результати експериментальної перевірки ефективності педагогічної технології формування МДК майбутніх фахівців з економіки.

Виклад основного матеріалу. Для перевірки розробленої гіпотези щодо ефективності педагогічної технології упродовж 2015–2019 рр. проведено педагогічний експеримент, який складався

з пілотного, констатувального, формувального та контрольного етапів.

Експеримент проведено на базі Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара та Тернопільського національного економічного університету. Кількість учасників експерименту склала 240 осіб, з них студентів – 198, викладачів – 42.

Пілотне опитування (2015 р.) серед студентів II та III курсів спеціальностей «Міжнародні відносини», «Міжнародна економіка», «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності», «Облік і аудит», «Фінанси та кредит», «Банківська справа», «Економіка підприємства» свідчить про те, що вони майже однотайно (98%) вважають досконале володіння іноземною мовою запорукою ефективної професійної взаємодії з представниками інших культур. Проте більшість респондентів (62%) ще не готові здійснювати професійну взаємодію з представниками інших культур. Щодо обізнаності стосовно особливостей інших бізнес-культур і вміння їх аналізувати 51% студентів II курсу та 65% студентів III курсу надали заперечливі відповіді [5].

На констатувальному етапі експерименту (2015–2017 рр.) здійснено відбір студентів для контрольної та експериментальної груп. Кількість осіб становила 56 у кожній групі. Метою етапу було визначення рівня сформованості МДК майбутніх економістів за особистісним, когнітивним і мовно-мовленнєвим критеріями згідно з розробленою моделлю реалізації педагогічної технології формування МДК (див. рис. 1).

Рівень сформованості МДК за особистісним критерієм (умотивованість до формування МДК, рефлексивність комунікативної діяльності в міжкультурному дискурсі) виявлено на основі методик М. Рокича «Визначення ціннісних орієнтацій», Д. Крауна та Д. Марлоу «Визначення мотивації досягнення», «Визначення мотивації схвалення» [2, с. 19–24], а також експертного бланку спостережень і тестів самооцінювання.

Рівень сформованості МДК за когнітивним критерієм (за показниками повноти, оперативності та гнучкості знань) встановлено за допомогою методик І. Подласого [3] та Г. Єльнікової [1]. Індивідуальний коефіцієнт щодо рівня знань, умінь і навичок вираховано згідно з кількістю інформаційно-змістових елементів тексту щодо коефіцієнтів на репродуктивному, конструктивному та творчому рівнях навчальної діяльності.

Сформованість МДК за показниками мовно-мовленнєвого критерію (писемні навички щодо написання ділових листів, усні навички з презентацій) діагностовано за допомогою результатів поточного й контрольного оцінювання студентів експериментальної та контрольної груп упродовж

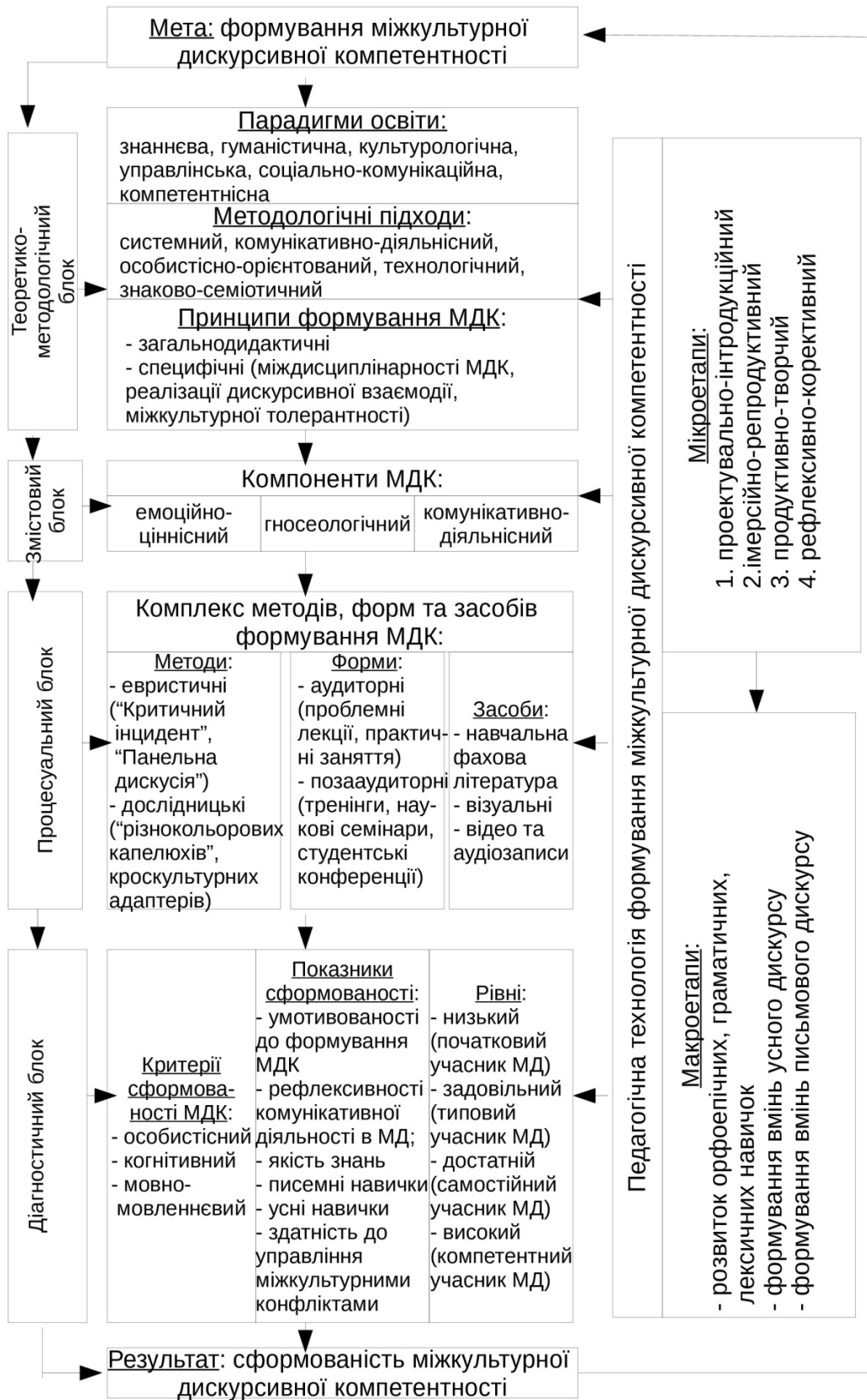

Рис. 1. Модель реалізації педагогічної технології формування МДК

Рис. 1. Модель реалізації педагогічної технології формування МДК

вивчення дисципліни «Іноземна мова професійної комунікації та ділової кореспонденції», експертного опитування та анкет-спостережень, які були використані викладачами в процесі викладання гуманітарних дисциплін. Допоміжними засобами визначення рівня сформованості МДК за показником здатності до управління міжкультурними дискурсивними конфліктами слугували методики К. Томаса «Тип поведінки в конфліктних ситуаціях», А. Ассінгера «Оцінка агресивності у відносинах» та М. Снайдера «Оцінка самоконтролю в спілкуванні», адаптовані автором [2, с. 270–293].

Діагностування рівнів сформованості МДК студентів на констатувальному етапі експерименту свідчить про те, що більшість із них мають задовільний і низький рівень за всіма критеріями: 46,4% та 28,6% відповідно – за особистісним критерієм; 50% і 28,5% відповідно – за когнітивним критерієм; 53,6% та 17,9% відповідно – за мовно-мовленнєвим критерієм (табл. 1). За результатами констатувального етапу експерименту зроблено висновок про недостатній рівень умотивованості майбутніх фахівців з економіки до формування МДК, недостатню сформованість рефлексивності комунікативної діяльності в міжкультурному дискурсі, неповний обсяг знань щодо понять із міжкультурного дискурсу, недостатню оперативність і гнучкість їх застосування в практичній діяльності, низький та середній рівень писемних навичок із

ділового листування та усних навичок із презентацій, а також здатності до управління міжкультурними дискурсивними конфліктами.

Упровадження педагогічної технології в експериментальній групі на формувальному етапі експерименту (2017–2018 рр.) реалізовано в процесі аудиторних (проблемні лекції, практичні заняття) та позааудиторних (тренінги, наукові семінари для викладачів із метою підвищення їхньої компетентності щодо формування МДК, наукові студентські конференції) форм навчальної діяльності. Формування МДК в аудиторних формах здійснювалося через розширення мотиваційно-ціннісного, гносеологічного й комунікативно-діяльнісного компонентів інтегрованого змісту підготовки майбутніх фахівців з економіки під час проблемних лекцій і практичних занять. Розширення інтегрованого змісту підготовки майбутніх економістів здійснювалося завдяки забезпеченню міжпредметних зв'язків у комплексі вивчення таких соціогуманітарних дисциплін, як «Філософія та діалог цивілізацій», «Ведення ділових переговорів», «Етика, психологія та навички ділового спілкування», «Управління конфліктами», «Ділова іноземна мова». Змістове наповнення наведених дисциплін доповнено вивченням таких тем: «Міжкультурні параметри в діловому дискурсі», «Управління міжкультурними конфліктами», «Особливості міжкультурного дискурсу» тощо.

Таблиця 1

Динаміка сформованості міжкультурної дискурсивної компетентності майбутніх фахівців з економіки (%)

Критерії сформованості МДК	Рівні	Експериментальна група (56 осіб)		Контрольна група (56 осіб)		χ^2 Констатувальний етап	χ^2 Контрольний етап
		Констатувальний етап	Контрольний етап	Констатувальний етап	Контрольний етап		
Особистісний	низький	28,6	7,2	32,1	17,9	3,369	16,762
	задовільний	46,4	25	50	50		
	достатній	14,3	46,4	14,3	28,6		
	високий	10,7	21,4	3,6	3,6		
Когнітивний	низький	28,5	7,1	35,7	25,1	1,641	21,913
	задовільний	50	21,4	42,9	46,4		
	достатній	17,9	42,9	14,3	21,4		
	високий	1	28,6	7,1	7,1		
Мовно-мовленнєвий	низький	17,9	7,2	21,4	14,3	4,246	17,050
	задовільний	53,6	21,4	57,2	50		
	достатній	21,4	50	21,4	32,1		
	високий	7,1	21,4	0	3,6		

Формування МДК майбутніх економістів також здійснено засобами спеціального курсу «Міжкультурний дискурс в економічній сфері», у якому розкрито теми «Структура дискурсивної компетентності», «Типи міжкультурного дискурсу», «Знаковість у дискурсі», «Послідовність і зв'язність дискурсу», «Міжкультурні дискурсивні конфлікти», «Міжкультурна дискурсивна етика», «Стратегії міжкультурного дискурсу» [6]. Окреслені теми відпрацьовано на основі виокремлених етапів розробленої педагогічної технології.

На проектувально-інтродукційному етапі педагогічної технології формування МДК відбувалося ознайомлення студентів із метою, принципами, змістом, методами, формами навчальної діяльності; мотивування студентів до вивчення певної теми чи дисципліни; формування стійкої професійної зацікавленості в предметі вивчення; розвиток позитивного ставлення студентів до набуття знань із МДК як основи їхньої майбутньої професійної діяльності; налаштування учасників педагогічного процесу на суб'єкт-суб'єктні відносини. Було використано такі методи, як анкетування (для формулювання загальних і конкретних цілей, усвідомлення значущості поставленого завдання), тестування (для виявлення рівня наявних знань, умінь і навичок студентів), дискутування щодо епіграфа до теми, аналіз відеосюжетів, складання концептуальних карт та асоціограм на основі ключових понять.

Імерсійно-репродуктивний етап педагогічної технології мав на меті критичне опанування навчальної літератури, виконання завдань на реконструкцію й відтворення (дії за зразком), формування переважно індивідуальних умінь і навичок. Реалізовано виконання завдань на розпізнання типів культур, класифікацію дискурсів за спільними характеристиками. Використано переважно зорово-асоціативні методи навчання, а також методи навчальної аналогії та асоціативної бесіди.

Упродовж продуктивно-творчого етапу відбувалося відпрацювання набутих умінь і навичок через індивідуальну й групову взаємодію, формування вміння аналізувати та застосовувати міжпредметні зв'язки, вироблення навичок перенесення отриманих знань із теорії на практику, виконання завдань дослідно-творчого характеру, формування вміння ділитися власним досвідом, а також превалювання самоосвіти. Набуті знання реалізовано в процесі виконання продуктивної діяльності за допомогою методу різнокольорових капелюхів, методу кроскультурних адаптерів, мозкового штурму, case-study, проведення дебатів, евристичних бесід через застосування «критичного інциденту», «панельної дискусії». Здійснено перехід від прямого управління діяльністю студентів до співуправління на основі суб'єкт-суб'єктної

взаємодії, що дало змогу майбутнім фахівцям з економіки набути навички міжкультурної толерантності та емпатійності.

Рефлексивно-корективний етап передбачав формування вмінь аналізувати й оцінювати здійснену роботу на поточному та завершальному етапах навчальної діяльності, знаходити й виправляти помилки, пропонувати інші можливі варіанти вирішення проблеми; розвиток рефлексії щодо сформованих знань, умінь і навичок; моделювання перспектив подальшого саморозвитку.

До позааудиторних форм навчальної діяльності належать тренінги з МДК, семінари, присвячені проблемі управління міжкультурними дискурсивними конфліктами, щорічна студентська конференція «Міжкультурна комунікація в професійній діяльності економістів». Наведене сприяло формуванню міжкультурної толерантності, емпатійності, рефлексивності комунікативної діяльності, а також забезпечувало формування МДК в професійній сфері.

На контрольному етапі експерименту (2018–2019 рр.) визначено сформованість МДК майбутніх фахівців з економіки, порівняно показники груп за статистичним критерієм, здійснено математичне оброблення й аналіз отриманих експериментальних даних.

Упровадження в педагогічний процес розробленої педагогічної технології забезпечило збільшення кількості студентів із високим рівнем сформованості МДК за особистісним критерієм на 10,7%, за когнітивним критерієм – на 27,6%, за мовно-мовленнєвим критерієм – на 14,3%. Водночас зменшилася кількість студентів із низьким рівнем сформованості МДК за особистісним критерієм на 21,4%, за когнітивним критерієм – на 21,4%, за мовно-мовленнєвим критерієм – на 10,7%. Динаміку сформованості МДК майбутніх економістів представлено в таблиці 1.

Достовірність результатів експериментального дослідження підтверджено методами математичної статистики за критерієм Пірсона. На констатувальному етапі експерименту виявлено незначні відмінності між рівнями сформованості МДК студентів експериментальної та контрольної груп (критичне значення χ^2 за рівнем значущості $p > 0,05$ становить 7,815). На контрольному етапі зафіксовано значні розбіжності між рівнями сформованості МДК студентів експериментальної та контрольної груп (критичне значення χ^2 за рівнем значущості $p < 0,01$ становить 11,345) з вірогідністю 95%.

Висновки. Завдяки впровадженню педагогічної технології в навчальну діяльність підвищено якість знань студентів із міжкультурної дискурсивної компетентності, сформовано здатність до управління міжкультурними дискурсивними конфліктами, умотивованість до формування міжкультурної дискур-

сивної компетентності та рефлексивність комунікативної діяльності в міжкультурному дискурсі.

Результати проведеного експериментального дослідження констатують ефективність реалізації теоретично обґрунтованої педагогічної технології формування міжкультурної дискурсивної компетентності майбутніх фахівців з економіки.

Проведене дослідження окреслює перспективи подальших пошуків в обраному напрямі, а саме подальше розроблення цієї проблеми стосовно готовності викладачів вищої школи до формування міжкультурної дискурсивної компетентності майбутніх фахівців та вивчення зарубіжного досвіду щодо формування міжкультурної дискурсивної компетентності майбутніх фахівців з економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Єльнікова Г. Організація діяльності педагогічного колективу школи щодо контролю за засвоєнням учнями змісту навчання. Харків : ХОІНОПП, 1996. 60 с.
2. Карелин А. Большая энциклопедия психологических тестов. Москва : Эксмо, 2007. URL: <http://www.vkist.ru/40915/index.html>.
3. Подласий І. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів : навчальний посібник. Київ : Україна, 1998. 343 с.
4. Хачатрян Є. Методологічні засади формування міжкультурної дискурсивної компетентності студентів-економістів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя : КПУ, 2019. Вип. 62. С. 228–232.
5. Хачатрян Є. Результати пілотного експерименту щодо формування міжкультурної дискурсивної компетентності майбутніх фахівців з економіки. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Педагогічні науки»*. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. Вип. 161. С. 228–231.
6. Хачатрян Є. Формування міжкультурної дискурсивної компетентності майбутніх фахівців з економіки засобами іноземної мови. *Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18–19 березня 2019 р. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. С. 334–335.